

ГРОМАДЯНСЬКЕ ВИХОВАННЯ: ТЕОРЕТИЧНИЙ ТА ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТИ

*Сєрік Марина Володимирівна,
аспірант*

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”

Постановка проблеми. Сучасний погляд на проблему громадянського виховання її актуальність якнайкраще висвітлено в Концепції громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності. Перш за все „громадянське виховання – процес формування громадянськості як інтегрованої якості особистості, що дає людині можливість відчувати себе морально, соціально, політично, юридично дієздатною та захищеною. Воно покликане виховувати особистість чутливою до свого оточення, долучати її до суспільного життя, в якому права людини виступають визначальними...” [1, с. 7–13].

В наш час молодь звинувачують в неучасті в житті суспільства, в аморальності, бездуховності, прагматизмі, прагненні до матеріального достатку „будь якою ціною”, зневажливому ставленні до дотримання законів. Багато з цих дорікань справедливі, але молоде покоління стикається з безліччю проблем, які так чи інакше ускладнюють його громадянське становлення. Отже, посилення бездуховності, падіння освітнього і культурного рівня підростаючого покоління, а також падіння ролі освіти і явна недооцінка значення виховання – це є одними з причин, що актуалізують проблеми громадянського виховання молоді в сучасному українському суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. Ідея громадянського виховання обґрунтовувалася в працях зарубіжних (Д. Пріслі, Ж.-Ж. Руссо, К. Гельвеція, Г. Гегеля та ін.) та українських вчених (М. Костомаров, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський). У навчально-методичному посібнику „Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти” П. Ігнатенко, Л. Поплюжного, Н. Косаревої, Л. Крицької викладено стислий огляд сутності та розвитку ідей громадянського виховання з античності і до нашого часу [2]. Також історію розвитку ідей громадянського виховання розглянула М. Рудь в дисертаційному дослідженні „Формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи (в умовах полікультурного регіону)”, Л. Корінна в дисертаційному дослідженні „Формування громадянських цінностей старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах”, Л. Рехтета в дисертаційному дослідженні „Громадянське виховання учнів основної школи в позаурочній діяльності”, У. Кецик в дисертаційному дослідженні „Громадянське виховання учнів професійних шкіл Галичини (перша третина ХХ ст.)”, а також роботи таких науковців, як Т. Завгородня, І. Кучинська, М. Прищак, Б. Ступарик, К. Чорна та інші.

Проблема громадянського виховання активно розробляється як в Україні, так і в інших державах, що утворилися на пострадянському просторі. Значну увагу вчені приділяють її вирішенню, досліджуючи шкільний вік. Це роботи Н. Дерев'янка, М. Бабкіної, П. Вербицької, О. Мішеня, Л. Момоток, П. Волошина та ін.

Проблемі громадянського виховання студентської молоді, окремим положенням щодо організації громадянського виховання молоді, різним аспектам громадянського виховання майбутніх педагогів в умовах сьогодення спеціально досліджується у дисертаціях: Т. Ліхневської (громадянське виховання учнівської молоді у середній школі США), Т. Мироненко (формування громадянської зрілості в майбутніх вчителів), М. Михайличенка (формування громадянської компетентності майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу), Н. Нікітіної (формування громадянської позиції учнів у навчально-виховному процесі педагогічного лицю), В. Плахтєєвої (формування громадянської свідомості майбутніх учителів у процесі професійної підготовки), А. Сігови (педагогічні умови формування громадянської позиції студентської молоді), І. Щербака (підготовка майбутнього вчителя до громадянського виховання учнів початкової школи) та ін.

З психологічної точки зору проблеми громадянського розвитку особистості розглядають сучасні вчені Б. Ананьєв, І. Бєх, М. Боришевський, О. Киричук, В. Поплужний, Д. Фельдштейн та ін.

Філософський аспект громадянського виховання молоді розкритий у працях сучасних філософів В. Андрущенка, В. Кременя, Л. Сохань, В. Шинкарука та ін.

Метою даної статті є визначення теоретичного та історичного аспектів поняття „громадянське виховання”.

Виклад основного матеріалу. Відомо, що проблема громадянського виховання не нова, вона має тривалу історію. Питання про місце та мету громадянського виховання особистості намагались вирішити ще античні філософи: Сократ, Платон, Аристотель, Демокрит. Ідеальний громадянин ідеальної держави, на думку видатних представників античності, це той, для кого головне в житті – служіння державним інтересам, їх підтримка, захист, іншими словами виконання громадянського обов'язку, який в свою чергу є критерієм поняття „добродесність” (у перекладі на сучасну термінологію – „громадянськість”) [2, с. 9]. Пріоритетне місце в наборі головних засобів громадянського виховання, античні філософи віддавали моралі, яку направляли на служіння конкретній державі і в значно меншій мірі – суспільству. Платон у своєму трактаті „Закони” особливо виділяв громадянську складову виховання, яка зводилася до того, щоб людину „зробити досконалим громадянином, який уміє справедливо користися або начальствувати”. [3, с. 107]. Взагалі, ідея громадянського виховання з культом вільної, гордої, з почуттям власної гідності особистості, яка була сформульована в античні часи, в середні віки була принижена. В цілому давньогрецькі філософи вважають кращою державою таку, в якій громадяни слухаються законів більше, ніж ораторів. Отже, якщо в античному суспільстві особистість поглиналася державою, в Середні віки – церквою (у період середньовіччя ідея громадянського виховання принижується. Замість прославляння культу громадянських прав і обов'язків вільної особистості в їхній діалектичній єдності починає панувати заповідь-догма: „Усяка душа нехай буде покійна вищій владі”), то в епоху Відродження особистість стає вільною. У працях Н. Макіавеллі, Т. Мора, Т. Кампанелли, гуманістів епохи Відродження (які розширюють горизонти громадянського виховання та пов'язують з формуванням особистості громадянина подальшу демократизацію суспільства), ідеї громадянського виховання відновлюються. Виховання носить суспільний характер і є рівним для всіх громадян держави. Вони зобразили ідеальні держави, де всі однаково працюють, що створює основу для виховання громадянина як гармонійно розвиненої особистості. Результатом громадянського виховання стала гармонія інтересів особистості й суспільства [4].

І в наш час слушною є думка німецького філософа І. Канта, який вважав, що у громадянському вихованні необхідно виходити із загальнолюдських цінностей, які зближують людей різних національностей [4].

Дещо в іншому напрямку висвітлюються питання призначення людини, її обов'язок і виховання у творах доби Київської Русі. Цінність цих творів у тому, що вони мають велике громадянське звучання.

Питання громадянського виховання слов'янського світу бере свій початок від часів Київської Русі. В XI – XII ст. з'явилися відомі пам'ятки літератури: „Слово про закон і благодать” Іларіона, визначний твір красномовства доби

Київської Русі; „Ізборник” Святослава, одна з тих пам’яток, що демонструє велику кількість типових давньоруських рис. У ньому містяться статті різного змісту – релігійного, побутового, повчального, літературного тощо; „Повчання дітям” Володимира Мономаха оригінальний твір, у якому Володимир Мономах висловлює думки загальнодержавного, політичного та морального характеру, повчає своїх дітей бути розумними правителями, захищати інтереси Русі, боротися з князівськими міжусобицями, самим учитися й поширювати освіту, власною поведінкою подавати приклад іншим; „Слово о полку Ігоревім”, героїчна поема кінця XII ст., одна з найвідоміших пам’яток давньоруської літератури. Авторів цих та інших давньоруських творів хвилюють взаємостосунки між людьми, виховання людини, виправлення недоліків суспільства, доля Батьківщини тощо.

У цей період розвитку української держави значний вплив на громадянське виховання молоді також справляла народна педагогіка. Загальні уявлення народу про ідеал людини, захисника своєї батьківщини, містили правила, які передавалися з покоління до покоління.

Найвищою розвинутою ідеєю громадянського виховання зазнала у період гетьманської влади та Запорізької Січі. Громадянськість у добу Козацької держави, за визначенням М. Грушевського, відзначається „високим рівнем національної свідомості, патріотизмом, активністю народу, його героїчною боротьбою за свободу й незалежність” [5, с.115].

У період другої половини XIX століття, що характеризується активізацією боротьби за громадянські права і свободи в Україні, і до нашого часу значну роль відіграли видатні українські вчені-мислителі, відомі педагоги, визначні письменники, культурні діячі. Це, перш за все, В. Антонович, Б. Грінченко, М. Драгоманов, М. Костомаров, М. Коцюбинський, П. Куліш, М. Лисенко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, Леся Українка, І. Франко, Т. Шевченко та ін.

Головна мета громадянського виховання сучасності, за визначенням О. Сухомлинської, – підготовка молоді „до життя у громадянському демократичному суспільстві, взаємопов’язаному світі; визнання й прийняття цінностей, що є головними, визначальними для даного суспільства” [6, с. 3]. Таку ж точку зору до визначення мети громадянського виховання має П. Вербицька, яка акцентує увагу на засвоєнні фундаментальних понять суспільства, його цінностей [7, с. 39 – 44].

Висновки. Таким чином, громадянське виховання, на нашу думку, – це соціально-історичне явище, в якому зібрана історія та сьогодення особистості та держави; це цілеспрямований педагогічний процес формування громадянина, який усвідомлює свої права та обов’язки перед державою та суспільством, засоби мислення й діяльність якого спрямовані на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні.

Загальновідомо, що сам процес громадянського виховання відрізняється тривалістю: навіть при чіткій організації вихованого процесу в житті людини, розраховувати на швидкі успіхи неможливо. І взагалі, процес громадянського виховання повинен продовжуватись безперервно на протязі всього життя людини.

Резюме. В даній статті проводиться теоретичний та історичний аналіз сутності поняття „громадянське виховання”. Розглянуто різні тлумачення поняття „громадянське виховання”. Виявлено, що громадянське виховання – це соціально-історичне явище, в якому зібрана історія та сьогодення особистості та держави; це цілеспрямований педагогічний процес формування громадянина, який усвідомлює свої права та обов’язки перед державою та суспільством, засоби мислення й діяльність якого спрямовані на розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. **Ключові слова:** громадянське виховання, громадянин, загальнолюдські цінності.

Резюме. В данной статье проводится теоретический и исторический анализ сущности понятия „гражданское воспитание”. Рассмотрены различные толкования понятия „гражданское воспитание”. Показано, что гражданское воспитание – это социально-историческое явление, в котором собрана история и настоящее личности и государства; это целенаправленный педагогический процесс формирования гражданина, который осознает свои права и обязанности перед государством и обществом, средства мышления и деятельность которого направлены на развитие демократического гражданского общества в Украине. **Ключевые слова:** гражданское воспитание, гражданин, общечеловеческие ценности.

Summary This article introduces the theoretical and historical analysis of the essence of the concept of „Civic education” and explains different interpretations of the concept of „civic education”. The article states that civic education is a socio-historical phenomenon, which reflects the history and the present, the state and the individual. It is a purposeful pedagogical process of formation of a citizen who is aware of his rights and obligations to the state and society and whose thinking and activities are focused on the development of a democratic civil society in Ukraine. **Keywords:** civic education, citizen, human values.

Література

1. Концепція громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності: Проект / Наук. творч. колектив: О. В. Сухомлинська (наук. кер.) та ін. // Шлях освіти. – 2000. — №3. – С. 7 – 13.
2. Виховання громадянина: психолого-педагогічний і народознавчий аспекти: [навчально-методичний посібник] / П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л. В. Крицька. – К.: ІЗМН, 1997. – 252 с.
3. Платон. Законы / Платон // Сочинения: в 3 т. / [под общ. ред. А. Ф. Лосева и В. М. Асмуса; пер. с древнегреч.] – Т. 3. Ч. 2 – М.: Мысль, 1972. – 678 с. – (АН СССР, Ин-т философии. Философ. наследие). – С.83 – 478.
4. Казаева Е. А. Основные направления развития гражданского воспитания / Е. А. Казаева, Л. А. Дорошук // Проблемы образования, науки и культуры. Педагогика и просвещение. – 2009. – № 4(68). С. 154 – 163.
5. Грушевський М. С. Початки громадянства: Генетична соціологія / Михайло Сергійович Грушевський. – Відень: Український соціологічний інститут, 1921. – 328 с.
6. Сухомлинська О. Громадянське виховання: спадщина і сучасність / О. Сухомлинська // Управління освітою. – 2005. – № 24, грудень – С. 3.
7. Вербицька П. В. Понятійний апарат громадянського виховання особистості / П. В. Вербицька // Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки. – 2009. – № 43. – С. 39 – 44.